

Др Срђан Владетић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0002-0057-5467

Прегледни научни рад
УДК: 334(37)(075.8):347.628
DOI: 10.46793/7623-143-0.067V

УСТАНОВЉЕЊЕ БРАКА СА МАНУСОМ*

Резиме

Околности у којима су живели стари Римљани, пре свега, земљорадничко друштво и затворена кућна привреда, утицале су на њихово схватање да ће им само бројност и колективни дух, заснован на традиционалним, републиканским моралним вредностима, обезбедити, не само унутрашњи мир и опстанак у опасном окружењу, већ да ће им користити и у освајању нових територија. Зато је у почетку доминирао брак са манусом – брак изразито патријархалног карактера, где је жена долазила под власт мужа. У раду ће бити речи о конфареацији (*confarreatio*), коемпцији (*coemptio*) и узусу (*usus*) као начинима за успостављање оваквог брака.

Кључне речи: брак са манусом, *confarreatio*, *coemptio*, *usus*.

1. Увод

Прави, законити брак (*iustum matrimonium*, *iustae nuptiae*) за Римљане је био онај који према цивилном праву склопе мушкарац и жена који имају право на закључење пуноважног брака или могућност узимања супруге у складу са законом (*ius conubii*)

Постојале су две врсте брака: брак са манусом и брак без мануса¹. Код брака са манусом жена из своје породице прелази у породицу мужа (*conventio in manum*) и истовремено кида агнатске везе са старом породицом и успоставља са новом, прихвата нова породична божанства, и сва њена имовина прелази на мужа². У оваквом браку жена долази под власт мужа и заузима положај кћери (*filiae loco*), под условом да је муж својевластан (*sui iuris*). Уколико је муж лице

* Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2024. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

¹ *Gai Inst.*, 1, 55; *Reg. Ulp.*, 5, 1-5.

² *Gai Inst.*, 1, 98.

alieni iuris, односно ако живи под влашћу оца, жена долази под власт свекра и заузима положај унуке (*loco neptis*)³.

Брак са манусом могао је бити закључен путем конфареације (*confarreatio*) и коемпције (*coemptio*). Уз то, жена је могла доћи под власт мужа путем узуса (*usus*), односно на основу чињенице да су у току године дана живели заједно.

2. Конфареација (*Confarreatio*)

Пир (спелта), латински *far*, древна сорта пшенице и производи од ње били су уобичајена храна Римљана, која их је и одржала током векова. Исто као што је за Грке јечам био најстарија и најважнија житарица која је коришћена у обредне сврхе, тако су и Римљани сматрали пир (*far*) древном и светом храном и највећим богатством⁴. Према тој древној сорти пшенице, односно хлебу који се од ње прави (*panis farreus*), најстарија и најсвечанија форма за закључење брака са манусом добила је име конфареација (*confarreatio*)⁵. Највероватније су, путем ње, бракове закључивали само припадници класе патриција⁶.

Поступку конфареације присуствовали су *pontifex maximus* и *flamen Dialis*⁷ и десет сведока. Мушкарац и жена би пред њима, седећи на столицама које су биле прекривене кожом жртвоване овце⁸, свечано жртвовали хлеб од пира богу Јупитеру и изговарали свечане речи (*certa sollemnia verba*)⁹.

Стари Римљани су ове бракове сматрали светим и законитим, и означавали су их термином „*farreate*“, односно они који су засновани дељењем (ломљењем) и жртвовањем хлеба од пира богу Јупитеру¹⁰. Дељењем и жртвовањем овог хлеба, као највећег богатства, била би искована нераскидива заједница мушкарца и жене у којој би делили и добро и зло, и коју ништа не би могло да раскине.

³ *Gai Inst.*, 1, 111, 112, 114, 148, 162 и 2, 159.

⁴ Dion. Halic., *Roman Quaestiones*, 2, 25.

⁵ *Gai Inst.*, I, 112.

⁶ Cicero, *pro Flacco*, 34.

⁷ Servius, in *Virgilium*, in *Georgica* 1, 31 (*tribus modis nuptiae fiebant farre, cum per pontificem maximum et dialem flaminem per frugem et molam salsam coniungebatur, ex quibus nuptiis patrimi et matrimi nascebantur*).

⁸ Servius, in *Aeneidem.*, 4, 374 (*Mos apud veteres fuit flamini atque flaminicae, ut per farreationem ad nuptias convenirent sellas duas iugatas ovili pelle superiniecta poni et ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione residerent*).

⁹ *Gai Inst.*, I, 102; *Reg. Ulp.* 9.

¹⁰ Dion. Halic., *Roman Quaestiones* 2, 25

Чин конфареације имао је троструки учинак. Закључиван је брак, жена је долазила под власт мужа (*manus*) и напуштала породична божанства своје некадашње породице и прихватала култ породице њеног мужа¹¹.

Како је утицај патриција све више слабио, тако се и ова форма закључивања брака са манусом све мање примењивала, да би крајем републике и почетком принципата скоро ишчезла из праксе.

Међутим, високи свештеници, као што су Јупитерови, Марсови, Квиринови, као и *reges sacrorum* (свештеници који су приликом вршења обреда помагали врховном свештенику – *pontifex maximus*) могла су бити само лица која су рођена у браку склопљеном путем конфареације и која су сама закључила брак у овој форми¹². Како се обичај венчавања конфареацијом губио (нарочито због положаја жене), настала је бојазан да уопште више неће бити кандидата за највише свештенике, а нарочито за Јупитеровог свештеника¹³ (*flamen Dialis*, чије место је било упражњено од 87. године п.н.е. до 12. године п.н.е.¹⁴). Зато је под притиском Августа 12. године п.н.е. донета сенатска одлука којом се ништа не дира у положај фламина, али се одређује да жена Јупитеровог фламина (*flaminica*) буде у мужевљевој власти (*in manu*) када су у питању неке ствари религијског карактера (*ad sacra tantum*), а да иначе има иста права као и остале жене¹⁵.

Међутим, тенденција закључивања слободног брака (брака без мануса) од стране жена била је у толикој мери изражена, да се може рећи да су жене племенитог рода имале аверзију према браку у коме се оне потчињавају власти мужа¹⁶. Зато је неколико деценија касније, за време владавине Тиберија (*Tiberius*), 23. године н.е. донет закон којим је потврђена сенатска одлука која се односи на Јупитерову свештеницу. Предвиђено је да жена, која се путем конфареације уда за Јупитеровог свештеника долази под власт мужа, али да тиме није ослобођена власти свог оца. Она се налазила под влашћу мужа само у

¹¹ Kaser, M., *Roman Private Law*, London, Butterworths, 1968, стр. 245; Jolowicz, H. F., *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, Cambridge at the University Press, 1954, стр. 113.

¹² *Gai Inst.*, I, 112.

¹³ Према старом обичају предлагана су три кандидата из реда патриција, рођена од родитеља брачно везаних конфареацијом, а ако су ожењени, морали су бити венчани чином конфареације. Кандидате су предлагали свештеници, а избор је вршио *pontifex maximus* (Tacitus, *Ann.*, 4, 16).

¹⁴ Schulz, F., *Classical Roman Law*, Cambridge, At the University Press, 1969, стр. 116.

¹⁵ Tacitus, *Annales*, 4, 16. Жена Јупитеровог свештеника звала *Flaminica* и помагала је мужу у вршењу обреда, односно он није могао обавити обред без ње. Зато им и није био допуштен развод, а у случају женине смрти муж је морао да напусти место Јупитеровог свештеника.

¹⁶ Schulz, F., *нав. дело*, стр. 116.

погледу вршења обреда, док је у осталим аспектима живота ослобођена те власти¹⁷.

Примењујући се на овако мали круг лица, конфареација се још врло кратко примењивала у пракси. Последњи пут се у изворима помиње само још у Улпијановом делу „*Regulae*”, односно у првој половини 3. века¹⁸. Са примањем хришћанства, конфареација у потпуности је нестала.

3. Коемпција (*Coemptio*)

После конфареације као облика склапања брака са манусом појавила се коемпција. Она је представљала измењени облик куповине жене.

Вероватно се код Римљана, као и код свих других индо – европских народа, жена у почетку реално куповала, односно куповала се млада за одређени износ, који је давао младожења или његов отац.

Касније, коемпција добија облик привидне продаје путем манципације¹⁹ коју нам је описао Гај, и вероватно су се њом прво користили само плебејци, а током времена почели су је употребљавати и патрицији.

Коемпцијом жена долази под власт мужа путем манципације, односно путем неке врсте привидне продаје где муж у присуству најмање пет пунолетних римских грађана, као сведока и службеног мерача са вагом (*libripens*) фиктивно купује жену и она долази под његову власт²⁰. Фиктивно је купује јер симболично удара бронзаним новчићем (*nummo uno*) по ваги и предаје га продавцу (њеном оцу, ако је жена под његовом влашћу или тудору, ако није ни под чијом влашћу) као симбол куповине. Дакле, поступак је исти као и у случају када неко лице стиче својину на ствари путем манципације²¹, али уз једну разлику. На ову привидну манципацију надовезивала су се међусобна питања и одговори мушкарца и жене, чиме би се установили услови куповине и њен циљ (склапање брака са манусом), а и направила разлика између прости манципације и коемпције²².

Према Бетију (*Boethius*), који се у свом одломку позива на Улпијана, мушкарац би питао жену да ли хоће да буде мајка породице (*an sibi mulier materfamilias esse vellet?*), а она би одговорила да хоће (*illa respondebat velle*). Затим би жена упитала њега да ли жели да буде глава породице (*an vir sibi*

¹⁷ Tacitus, *Ann.*, 4, 16; *Gai Inst.*, I, 136.

¹⁸ *Reg. Ulp.*, 9.

¹⁹ И маципација је најпре била реална купопродаја, да би касније постала привидна продаја (*imaginary venditio*) која се користила у најразличитије сврхе, па и за закључење брака са манусом.

²⁰ *Gai Inst.*, I, 113.

²¹ *Gai Inst.*, I, 119.

²² Serafini, F., *Institucije rimskoga prava*, Превели Trumbić, A., Smolaka, J., knj. I, Spljet 1896, стр. 168; Види и Eisner, B., Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948, стр. 151.

paterfamilias esse vellet?), а он би, такође, одговорио да жели (*ille responderit velle*)²³.

Разлика између коемпције и просте манципације је у томе што код манципације, лице које се манципује долази у положај роба, тако да не може да добије наслеђе или легат од онога коме је пренето у манципујум, док код коемпције жена нема положај роба, односно она не улази у манципијум свог мужа. Она има положај кћери (*loco filiae*), а не положај роба (*loco servi*)²⁴.

Раније је само жена *sui iuris* могла сама да обави коемпцију (наравно уз сагласност татора, *auctoritas tutoris*), а крајем републике и почетком класичног периода то је могла да уради и жена под очинском влашћу (*alieni iuris*). Била јој је потребна само сагласност оца (*auctoritas patris*).

Коемпција је била у употреби током класичног периода, али је много више коришћена у неке друге сврхе, различите од склапања брака. Како каже Гај, „жена може да изврши коемпцију не само са својим мужем, већ и са неким другим лицем, тако се може рећи да постоје две врсте коемпције – ради закључења брака и фидуцијарна коемпција. Када закључи коемпцију са својим мужем да би добила правни положај кћери, каже се да је направила коемпцију ради закључења брака, а ако је у неком другом циљу обавила коемпцију, било са мужем, било са неким другим лицем, назива се фидуцијарна коемпција”²⁵. У те друге циљеве, који се постижу комбиновањем коемпције са фидуцијом, убрајају се промена татора (*tutelae evidentiae causa*)²⁶, избегавање обавезе одржавања породичног култа (*sacrorum intermediorum causa*)²⁷ и омогућавање жени да састави тестамент (*testamentu faciendi causa*)²⁸.

Вероватно је коемпција коначно нестала крајем класичног периода, а Јустинијаново право је уопште и не помиње.

²³ Boethius, in *Ciceronis Topica*, 2, 3, 14 (*FIRA*, III, 319). Према Исидору Севиљском (Isidorus Hispalensis, *Origines*, 5, 24, 26 у *FIRA*, III, 325) постојао је древни обред венчања којим су муж и жена куповали једно друго да жена не би имала положај слушкиње (*nam antiquus nuptiarum eratb ritus, quo se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in iure*). Међутим, то је тешко и замислити, јер би онда и жена куповала мужа и он би долазио под њену власт (Corbett, P. E., *The Roman Law of Marriage*, Oxford: The Clarendon Press, 1930, стр. 80). Зато се, са сигурношћу, може рећи да Исидор, као и Сервије (Servius, in *Georgica*, 1, 31 у *FIRA*, III, 324), очигледно нису разумели ранији Улпијанов текст, који је на жалост изгубљен.

²⁴ *Gai Inst.*, I, 123.

²⁵ *Gai Inst.*, I, 114; Владетић, С., *Пријатељске услуге у римском породичном праву*, Зборник радова: XXI век – век услуга и Услужног права, књ. 5, Крагујевцу, 2014, стр. 269-270.

²⁶ *Gai Inst.*, I, 115; *Reg. Ulp.*, 11, 9.

²⁷ Cicero, *pro Murena*, 12, 27; *Gai Inst.*, I, 115, 115a и II, 112.

²⁸ *Gai Inst.*, I, 115a.

4. Узус (*Usus*)

Трећи начин на који је могао да се склопи брак и успостави власт мужа над женом био је *usus* (употреба, чињеница заједничког живота).

Овде се брак заснивао простим преласком младе у кућу младожење. Жена која би прешла у кућу мушкарца и живела са њим годину дана непрекидно долазила је под његову власт (*manus*)²⁹. Овај начин закључивања брака био је сличан одржају покретне ствари, односно успостављању својине на покретној ствари њеном непрекидном државином од године дана (што истовремено илуструје и тадашњи положај жене)³⁰. Зато се сматрало да је једногодишњом „употребом жене” постигнута нека врста одржаја, те је она прелазила у породицу мужа и добијала правни положај кћери (*loco filiae*). Уколико жена није имала намеру да дође под манус мужа, него је желела да задржи везе са својом оригиналном породицом, Закон XII таблица прописао је да би она требало да одсуствује сваке године три ноћи узастопно ван куће, чиме би се прекидао рок од годину дана и почињао да тече нови рок одржаја (*trinoctium usurpandi causa*)³¹.

Одредбом Закона XII таблица о провођењу три дана узастопно ван куће, чиме је жена избегавала манус мужа, потврђује се да је и у најранијим временима био могућ брак без мануса.

Жена која је била *sui iuris* морала је имати татора. Најчешће су у тој улози били њени најближи агнати који су истовремено и њени потенцијални наледници све док је жена својевласно лице (*sui iuris*). Ако би таква жена закључила брак са манусом, постала би лице *alieni iuris* и сва њена имовина прешла би на мужа. Да би то спречили татори су пристајали на њен брак једино ако не дође под његов манус. Касније, брак без мануса постаје редовна појава, па је отпала потреба за употребом узуса и правилом о „три ноћи”³².

Аул Гелије (*Aulus Gellius*) у својим „Атичким ноћима” (*Noctes Atticae*), цитирајући Квинта Муција Сцеволу (*Quintus Mucius Scaevola*), говори о узусу и правилу „три ноћи”. То значи да се узус још увек примењивао у време Сцеволе, чувеног правника, који је живео и радио на прелазу из 2. у 1. век п.н.е., односно крајем републике. Касније, када је брак без мануса постао редовна појава, узус се изобичајио и изашао из употребе, а то је највероватније било у раном класичном периоду³³.

²⁹ *Gai Inst.*, I, 111.

³⁰ Станковић, Е., - Владетић, С., *Римско право*, Крагујевац, 2020, стр. 183.

³¹ *Aul. Gell.*, *Noctes Atticae*, 3, 2, 12; *Gai Inst.*, I, 111.

³² Kaser, M., *нав. дело*, стр. 246.

³³ *Gai Inst.*, I, 111.

*Srđan Vladetić, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

ESTABLISHING OF MARRIAGE WITH *MANUS*

Summary

The circumstances in which the ancient Romans lived, especially those related to the agricultural society and household production economy, had influenced their understanding that only a high birth rate and collective spirit based on traditional, republican moral values, would provide them inner peace and benefit them in conquering new territories. That is why the marriage with manus – a marriage of distinctly patriarchal character, where the wife comes under the power of the husband – was so dominant in the beginning. The paper discusses confarreatio, coemptio and usus which represented three possible ways for establishing this type of marriage.

Key words: marriage with manus, confarreatio, coemptio, usus.

Литература

- The Attic Nights of Aulus Gellius*, Translated into English by W. Beloe, Vol. I, printed for J. Jonson, St. Paul's Church-Yard, 1795.
- Владетић, С., *Пријатељске услуге у римском породичном праву*, Зборник радова: XXI век – век услуга и Услужног права, књ. 5, Крагујевац, 2014.
- Gai, *Institutiones*, превео Станојевић, О., Београд, 2009.
- Eisner, B., Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948.
- Jolowicz, H. F., *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, Cambridge at the University Press, 1954.
- Kaser, M., *Roman Private Law* (a translation by Dannenbring R.), London, Butterworths, 1968.
- Schulz, F., *Classical Roman Law*, Cambridge, At the University Press, 1969.
- Serafini, F., *Institucije rimskoga prava*, Превели Trumbić, A., Smolaka, J., knj. I., Spljet 1896.
- Станковић, Е., Владетић, С., *Римско право*, Крагујевац, 2020.
- Тацит, *Анали*, превела Црепајац, Јб, Београд, 2000.
- The Roman antiquities of Dionysius of Halicarnassus*, with an English translation by Earnest Cary, Ph. D., on the basis of the version of Edward Spelman, vol. I, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London: William Heinemann LTD, 1960.

Ulpian, *Knjiga regula*, превео Ромац, А., Latina et Graeca, Загреб, 1987.

Fontes iuris romani antiqui (FIRA), edidit C.G. Bruns, Tubingae, in libraria Lauppiana, MDCCCLXXIX.

Cicero, *The Speeches*, with an English Translation (in Catilinam I-IV, pro Murena, pro Sulla, pro Flacco) by Lord, L.E., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London: William Heinemann LTD, 1959.

Corbett, P.E., *The Roman Law of Marriage*, Oxford: The Clarendon Press, 1930.